

El príncep, Niccolò Machiavelli: elogi del passat, crítica del present, projecte del futur

Àngels B. Miró

• Diplomada per l'Escola Internacional de Dissenyadors d'Interiors i Art de Catalunya
mbuisan@uoc.edu

Resum: *El príncep* és una obra fonamental dins la història de la filosofia política. Però no podem entendre l'obra cabdal de Maquiavel sense detenir-nos en la trajectòria personal i literària de l'autor i en l'entorn en què va viure.

Maquiavel va néixer en un moment convuls de la sempre agitada història italiana. La seva adolescència va estar marcada pels discursos de Savonarola. Una vegada iniciada la seva carrera, Maquiavel va ser molt receptiu i va basar el seu pensament en les deduccions que feia de la manera de pensar i actuar dels homes poderosos que anava coneixent.

Així mateix, Maquiavel no es pot estudiar com un fenomen aïllat. El Renaixement va ser una època rica i profusa que no solament va generar grans genis de l'art, sinó autors de la talla de Thomas More i La Boétie. Per això també se'ls dedica un apartat, i es contextualitza així l'obra i l'autor en estudi.

El príncep, Niccolò Machiavelli: elogi del passat, crítica del present, projecte del futur

1. Introducció

Encara que de vegades sembli que Eliade tenia raó i que la història és un etern retorn, que es va repetint sense solució de continuïtat, una revisió del passat ens permet comprovar que aquesta propensió reiterativa és parcial. Es poden repetir les tendències —períodes d'esclavisme seguits de democràcies, una llarga nit de feudalisme despersonalitzador seguida d'una profunda reforma social, l'expansió dels totalitarismes seguida del desvetllament de la llibertat...—, però les hem d'estudiar i, sobretot, comprendre dins el seu context i el seu *modus vivendi*.

En totes les èpoques de renovació s'ha mirat cap al millor del passat per a tenir un model, una referència que doni la seguretat d'estar fent-ho bé, que faci sentir que això encara es pot salvar i que es poden construir un món i una vida millors.

Després de l'edat mitjana, durant les primeres dècades del segle XVI es va viure una *catarsi* col·lectiva. Es prenia consciència dels problemes socials, encara que el seu estudi i la cerca de solucions no es van consolidar fins a segles després. Els intel·lectuals començaven a entendre que el poble era "una cosa més" que una massa anònima bona només per a treballar, i que l'ociositat de nobles i clergues era tan perniciosa com la de captaires i rodavons.

Dels cercles polítics, entre els quals es mouen les úniques persones amb accés a la cultura, comencen a sorgir crides al canvi, unes crides que es poden distribuir pertot arreu gràcies a la incipient impremta i que aviat trobaran suport en els preceptes morals del cristianisme, el qual s'està expandint vertiginosament. El Renaixement no va ser només una època de grans pintors i escultors, de grandiloqüents arquitectes i de noves teories científiques que van canviar el concepte del món i la mentalitat de les persones. També va ser una època d'una nova visió de la política que dirigia els ulls al passat per a aprendre i que, sense saber-ho, estava posant els fonaments del futur. Molts van treballar i van viure en aquells anys convulsos i canviants, però només els noms d'uns quants han arribat fins a nosaltres.

A les pàgines següents volem centrar l'atenció en un home, Niccolò Machiavelli o Maquiavel, i en una de les seves obres, *El príncep*, però sense oblidar l'entorn en què va viure i va treballar.

Per a això hem dividit el nostre treball en dues parts: la primera, dedicada a parlar de Maquiavel i el seu entorn, posa èmfasi en les connexions i els paral·lelismes que hem trobat amb Thomas More i els utopistes; la segona analitza l'obra i les idees en què se sustenta. A causa de les limitacions d'espai i de temàtica, no hem pogut incloure moltes referències a altres obres de l'autor que fessin més explícita l'exposició contextual i històrica; pensem, però, que les dades aportades són prou aclaridores per a una perfecta connexió amb l'època de l'autor. Tampoc no hem volgut fer un estudi extens sobre la bibliografia existent, formada per obres d'una gran qualitat i erudició, sinó expressar les nostres opinions personals i les impressions rebudes en analitzar l'obra, i també les conclusions personals extretes després d'estudiar la bibliografia escollida per al treball.

Pensem que el més important és contextualitzar i analitzar les obres del passat intentant comprendre el moment i el lloc en què es van fer, ja que no podem mirar el passat amb els ulls, la mentalitat i els preceptes del present. Hem intentat ser fidels a aquesta màxima.

2. Maquiavel i els seus contemporanis: connexions i paral·lelismes amb Thomas More i els utopistes

Els grans canvis, els que transformen una vida, sigui individual o col·lectiva, solen partir d'una **utopia**. Sense les utopies, la humanitat no hauria arribat als cims culturals, tecnològics, científics, etc. que vivim en els primers passos del tercer mil·lenni. Sense les utopies tampoc no hauríem modificat els conceptes vitals; sense elles no hauríem permutat els sistemes polítics, derrocant els dolents i millorant els menys dolents; no hauríem arribat a consensos per a unir esforços en organismes internacionals que intenten pal·liar els mals del món ni hauríem creat ONG que preserven els drets humans o intenten millorar la situació dels pobres i guarir les seves malalties.

Però *Utopia*, ara com abans, és això: una utopia.

Com hem dit al prefaci, el Renaixement va ser un temps d'*adonar-se*; adonar-se de la injustícia del feudalisme; adonar-se que els governants podien millorar i enfocar la política d'una altra manera; adonar-se que hi ha altres maneres de pensar, organitzar-se i viure. També hem dit que, entre altres teòrics, es van destacar Thomas More i Maquiavel.

Homes del seu temps, van viure per i per a les seves idees; ambdós van patir desprestigi i van ser destituïts dels seus càrrecs. More, a més, ho va pagar amb la seva pròpia vida, víctima de les maquinacions del seu entorn, dels immobilitistes que pretenien mantenir la política basada en maquinacions, xantatges, falses acusacions i altres estratègies.

Encara que, a simple vista, pot semblar que són a anys llum l'un de l'altre, una aproximació a les seves obres i a les seves teories ens indica que no és així i que tenen molts més punts en comú del que una mirada superficial podria deixar traslluir; això sí, cada un en el seu context.

Potser el tret més distintiu que els diferencia és l'idealisme de More i el realisme de Maquiavel. More

somniava un món millor, no millorant el present, sinó alliberant-se'n, deixant-ho tot enrere i començant de nou, en una nova terra poblada de persones morals, bones i disposades a viure en harmonia i a lluitar per la vida.

Maquiavel, en canvi, aspirava a millorar el que ja existia, a crear un sistema que garantís la pau i l'ordre i fes que els humans salvaguardessin l'estabilitat lluitant contra els instints.

More comptava realitzar el seu somni gràcies a la seva creença inalterable en la bondat humana, una bondat que, dirigida per persones sàvies i instruïdes, construí un tros de paradís a la Terra. Però More no devia confiar gaire en els seus compatriotes i en les seves capacitats, ja que aquell lloc mític no el situa en una reformada Anglaterra, sinó en algun lloc del Nou Món acabat de descobrir. La *Utopia* de More no era un lloc físic, encara que la descripció que ens en fa ho pugui donar entenent. More sap que no es pot crear un estat així, que és un somni inassolible. Però ens explica com voldria que fos l'home en realitat. Només aleshores, *Utopia* prendria cos com una dimensió de l'esperit humà, tal com ens indica, etimològicament, el nom en grec: *ou* 'no' i *topos* 'lloc', és a dir: 'un lloc que no és' o 'allò que no és enlloc'.

Era conscient, More, que el seu somni només era un somni i que mai no seria realitat, però no es va voler privar de la il·lusió d'expressar-lo, encara que només fos per desfogament? I, sobretot, a què es referia quan parlava d'*Utopia*? Es referia a la seva *il·lusió personal* sobre el món. More era molt conscient de les manipulacions dels membres de la cort per a mantenir i augmentar el seu poder personal; així mateix, era conscient que cadascú menteix a la seva manera i que no es pot arrancar la maldat humana. Però ell creia en la bondat humana i, per tant, volia tancar els ulls a la realitat, volia *no veure* que era la realitat contrària la que dominava l'existència; de manera que es va construir el seu propi món i ens el va deixar escrit en la seva obra. El món, el seu món, ja no es podia canviar, així que va fantasiejar sobre la possibilitat que el nou podria ser ple de possibilitats culturals, religioses i antropològiques. Segurament es devia decebre molt quan va veure l'espremuda a la qual se sotmetia els amos legítims de les noves terres i com les seves cultures eren delmades i destruïdes.

En canvi, Maquiavel elucubrava sobre la seva Itàlia estimada, sobre canviar-la i transformar-la en una terra de promissió, en un recés de pau i ordre sota un príncep enèrgic i amb caràcter que sufoqués qualsevol rebel·lia. Perquè Maquiavel partia del fet que l'home tendeix a la maldat de manera innata, una maldat que només pot doblegar un home fort i ferm.

Tant aquella *Utopia* moreiana com aquella *Itàlia* maquiavel·liana eren **utopies**: ni es pot crear una república perfecta amb habitants bons, solidaris, respectuosos i disposats a ajudar els altres en qualsevol moment i ocasió, ni es pot crear una república submissa, amb habitants doblegats, sotmesos, callats i disposats a aguantar eternament el jou; perquè fins als humans més solidaris es cansen de donar i fins als humans més dòcils se'ls acaba la paciència. I, evidentment, perquè sempre hi ha dissensions i excepcions, per molt uniformada, estricta i estereotipada que sigui l'educació.

Al mateix temps, els trets definitoris de l'un també es troben en l'altre. More no està exempt de realisme, ja que la seva utopia neix de la crua i dura realitat de l'Anglaterra del seu temps: robatoris i violència s'havien apoderat de la seva estimada pàtria, i el poder fàctic, en un intent desesperat per controlar-los, utilitzava la pena de mort de manera indiscriminada i excessiva. More, detractor d'una barbàrie així, intenta pal·liar amb els seus escrits aquesta situació i fer repensar els seus compatriotes.

Paral·lelament, trobem en Maquiavel una vena utopista: els seus coneixements de l'obra de Petrarca, els esdeveniments ocorreguts durant el mandat de Savonarola i el seu coneixement de la República romana el porten a elucubrar sobre un "retorn al passat", un nou ressorgiment de la seva època idolatrada i somniada, imaginant que el temps pot tornar enrere.

Com veiem, hi ha molts punts en comú entre ambdós autors, entre els quals volem destacar els que ens han semblat més rellevants per a demostrar-ho, tot i saber que ens en deixem molts; però les dimensions del treball ens obliguen a aquestes omissions.

2.1. Formació humanística

Tant Maquiavel com Thomas More van rebre la formació pròpia del seu temps i van conèixer l'obra dels autors grecoromans, la qual els va ajudar a comprendre el seu present i desenvolupar les seves idees i escales de valors. Tots dos van compondre versos i van traduir els clàssics: Maquiavel a Tit Livi i More, juntament amb Erasme, a Lluçà.

2.2. Activitat política

La política va ser per a Maquiavel la seva vida i també la seva mort. Va perdre tots els seus càrrecs el 1512 i va ser confinat a la seva finca. Els fracassos en intentar tornar a la política activa, la indiferència de Lorenzo de Mèdici davant la seva obra *El príncep* i la sensació de rebuig el van sumir en una profunda depressió. Rehabilitat el 1520, va ser cronista de Florència fins al 1527 i va morir el 27 de juny del mateix any.

More va ser magistrat a Londres, membre del Parlament i portaveu de la Cambra dels Comuns. Ambaixador a Flandes i Calais, canceller del Regne i conseller reial, va perdre tots els càrrecs el 1534, any en què es va oposar al matrimoni d'Enric VIII amb Anna Bolena i a l'*Acta de supremacia*, que va convertir el rei en cap de l'Església anglicana. Acusat de traïdor per Cromwell, va ser tancat a la Torre de Londres i decapitat el 6 de juliol del 1535.

2.3. Crítica del seu temps

Encara que les crítiques de Maquiavel i More se centren en els països respectius, no perden de vista la resta del continent, que coneixen gràcies a les seves ambaixades. Els seus pensaments convergeixen vers una conclusió comuna: la política s'ha de concebre com una cosa *immanent* a l'ésser humà, i per això s'ha de planificar segons la condició social dels súbdits i el marc moral en què desenvolupen les seves activitats. Per a garantir l'èxit de l'empresa és indispensable que hi hagi un *estat*:

- que formuli un nou estil en l'art de governar,
- que estigui format per savis,
- que aquests savis siguin el consell assessor d'un príncep, també savi.

L'Estat ideal de More és aquell que és just, equilibrat, que té una igualtat interior i una pau exterior. En aquest estat, la política es fon amb la societat i alhora es manté la religió dins l'àmbit privat. Hi ha d'haver una pluralitat religiosa capaç de difuminar els trets particulars de cada credo, ja que l'únic que importa és el que tenen en comú: l'amor al proïsme, l'ajuda mútua, el respecte i la tolerància. A *Utopia*, això comporta el naixement d'un concepte de religiositat com una cosa universal, natural i racional, intrínseca a tots els homes.

Com ja hem comentat, l'Estat de More ha de ser governat per savis, tal com deia Plató, perquè només els savis tenen prou lucidesa i clarividència per a prendre decisions que mantinguin l'estabilitat social. Aquesta només es trencarà quan falli la seva única garantia, a saber, la igualtat social. I aquesta s'aconsegueix convertint el treball en un imperatiu legal. En fer aquesta proposició s'allunya de Plató, ja que preconitza la supervisió de la doble divisió entre laboriosos i ociosos, i entre civils i guerrers. El mal i, per tant, la descomposició social arribaran quan els governants perdin el timó i quan tornin la dominació política i la divisió social entre rics i pobres, amb la consegüent desigualtat econòmica i desordres socials.

En canvi, l'Estat maquiavel·lià ha de ser garant de la pau, però no per un consens, sinó sota la mà d'un sol príncep; algú que no basi el seu poder en els principis morals de la justícia i la pau, sinó en els principis que li són propis, és a dir, les lleis i la força. Perquè, com hem dit, Maquiavel pensava que l'home és dolent per naturalesa, i, per tant, el príncep s'ha de saber amotllar a la condició moral dels seus súbdits. Com veurem al segon apartat, el príncep ha de saber adaptar-se a les circumstàncies, i fins i tot ha d'adoptar la posició contrària quan convingui. La seva moral ha de ser

una arma més dins el joc polític.

El príncep maquiavel·lià ha de ser *astut* per a utilitzar la religió i la moral en profit de la seva política, ja que el que importa és el resultat de la seva acció, és a dir, la preservació de l'Estat, independentment dels mitjans. Aquesta *lògica de la política* ha evolucionat fins a l'actual concepte de *raó d'Estat*.

En Maquiavel, com veurem, més que de religió s'ha de parlar de moral quant a la relació que els homes mantenen entre ells.

Però això també ho trobem en More. Tots dos autors veuen la moral de l'home com l'única responsable de la degeneració i la regeneració de l'Estat.

Moral i política són antagonistes, però es poden reconciliar: segons Maquiavel, quan la política se supedita a la moral; segons More, quan la moral se supedita a la política. Les seves expressions són una mostra d'una dialèctica indissociable entre les seves posicions també antagòniques però complementàries: entre el que és *real* i el que és *ideal*; entre el que és i el que *ha de ser*; entre el *pragmatisme* i la *utopia*; en definitiva, entre la *política* i la *moral*.

2.4. Formes de govern

Per a Maquiavel i More, un estat és perfecte o corrupte segons com sigui el governant, ja que amb el seu comportament i les lleis que promulgui forjarà l'estat a la seva imatge i semblança.

Però un dirigent no està sol en la seva tasca, sinó que té assessors, ajudants, representants; és a dir, tot un equip de persones que l'ajuden en la seva tasca. Tanmateix, la decisió final sempre ha de ser seva.

Cap dels dos autors, en buscar el consens entre política i moral (o entre moral i política), no entra a discutir els sistemes clàssics de govern (monarquia, aristocràcia i democràcia) i, per tant, no es pronuncia sobre la conveniència o la no conveniència d'un i l'altre. Tanmateix, cada un pren partit per un sistema que declara menys dolent que els altres:

- More es declara partidari d'un sistema democràtic, encapçalat per un cap d'estat. El càrrec seria de caràcter vitalici. Es tindria dret al vot secret, que seguiria un sistema representatiu. El cap d'estat seria assessorat per un consell de savis.
- Maquiavel s'inclina per un sistema mixt, en què el poder està consensuat entre els grans, el poble i el príncep, el qual en última instància és qui assumeix les responsabilitats i pren les decisions.

2.5. Conclusions

Després de tot el que hem estudiat, el *príncep* de Maquiavel i el *cap utopià* de More s'assemblen més del que a simple vista pot semblar.

Tots dos autors consideren que un cap d'estat ha de tenir per missió construir un estat; però no recuperar del caos o refer de la destrucció un estat preexistent, sinó construir un Estat de nova planta. Per a això, tots dos teòrics proposen l'articulació de la teoria amb la pràctica sobre la base de la moral humana. Aquesta articulació rau en un desplaçament de la religiositat cap a la política, de manera que es traci un camí que porti el col·lectiu humà cap al perfeccionament moral. Com que la religió queda supeditada a la política, el camí que s'ha de seguir no el traça Déu, sinó l'esforç humà. More afegeix la moral com a garantia que tothom seguirà el camí, ja que la bondat innata hi porta d'una manera inconscient. En canvi, Maquiavel utilitza la moral com a força coercitiva per a dominar la maldat intrínseca als humans. Si les directrius se segueixen correctament, s'arriba a crear un estat en el qual es pot viure en convivència pacífica.

Finalment, hem comprovat la convergència entre tots dos discursos, convergència palpable en:

- El discurs polític: analitzen els mecanismes de funcionament dels estats.
- El discurs utòpic: donen els fonaments per a la creació d'un estat segons una concepció determinada de l'home, sense tenir en compte les excepcions.
- El discurs històric: demostren que els fets tenen un caràcter progressiu i irrepètible. Però, encara que sigui irrepètible, la història ha de servir de model per a viure el present i construir el futur.

3. *El príncep* i Maquiavel: anàlisi de les idees en què se sustenta

"Lunga esperienza delle cose moderne e una continua lezione delle antique". Maquiavel, *De principatibus*.

Al primer apartat hem vist el context europeu en què va viure Maquiavel i la seva interconnexió amb Thomas More. En aquest apartat veurem com el marc polític d'Itàlia va condicionar l'home i va configurar les idees polítiques que Maquiavel va desenvolupar a les seves obres, que van culminar en *El príncep*.

3.1. Context històric

Maquiavel va néixer l'any 1469, el mateix en què va ascendir al poder Lorenzo de Mèdici, amb qui va renéixer el platonisme ficcià, branca hermetitzant, màgica i astrològica, amb una clara orientació cosmològica.

Les classes il·lustrades van acollir la redescoberta filosofia amb entusiasme, però el seu apogeu va estar vinculat amb els corrents profètico-apocalíptico-mil·lenaristes de base popular. Totes dues filosofies, la culta i la popular, es van fusionar, ja que preconitzaven la depuració de l'Església i del gènere humà, i es va iniciar així un període de *pau i concòrdia* universals que culminà amb la *renovació* universal d'arrel platònica.

La il·lusió de la renovació va donar esperances a les classes populars, que van redoblar les seves exigències. Les classes altes, tot esperant assolir les quotes de poder que creien que es mereixien, també reclamaven el canvi, atïades per Savonarola i els seus *piagnoni* ('ploraneres').

Tanmateix, les conclusions de les classes aviat van ser divergents. Mentre que el baix poble, a causa de les influències astrològiques, va començar a tenir visions catastrofistes, les classes acomodades eren molt optimistes, empeses per un Savonarola cada vegada més pletòric i segur, convençut que Déu és l'origen de la revolució.

En efecte, Savonarola no dubta a utilitzar les teories d'Aristòtil per a explicar les seves idees: la substància aristotèlica —en Savonarola, la societat— sap que ha arribat l'entelèquia, moment del canvi polític, perquè el motor universal —en Savonarola, Déu— hi ha penetrat. I com es manifesta, Déu? Mitjançant prodigis i profecies:

- Prodigis: Savonarola interpreta, i fa creure, com a tal la caiguda d'un llamp sobre la cúpula de Santa Maria dei Fiore.
- Profecies: transmeses per Déu, a través del mateix Savonarola, en dues fases:
  - Successió de guerres, calamitats i pestes, que Déu envia sobre la seva Església com a càstig per la corrupció i que només s'aturaran amb purgacions i penitències.
  - Exigència de la conversió dels infidels per a recuperar la pau i la unitat sota una

sola Església. Amb això es tornaria a la puresa original i, a més, Florència es convertiria en la "Nova Jerusalem".

Encara que Savonarola mor el 1498, les seves idees persisteixen fins al 1530. Per tant, el jove Maquiavel creix en mig d'una època tumultuosa en què conviuen el profetisme, les expectatives renovadores i la individualització de l'Anticrist, el qual va adquirint diferents rostres: el papa Alexandre VI cedeix el lloc al Turc; aquest és substituït per un príncep cristià... Lògicament, el poble en general comença a clamar l'aparició d'un reformador que posi una mica d'ordre. D'aquesta manera, es proclama primer el papa o pastor angèlic i després diferents prínceps fins que, finalment, s'enalteix la figura de Lleó X. Segons els càlculs de Piero Bernardino, Francesco da Montepulciano i Francesco da Meleto, que van treballar sobre la base de les Escriptures, la *renovatio* va arribar el 1517.

Però, mentre això succeïa, el jove Niccolò s'anava formant. Segons un diari del seu pare, intitulat *Libro di ricordi* i datat entre el 1474 i el 1487, el jove va rebre l'educació pròpia del seu temps, però sense arribar als nivells superiors. La seva formació es va completar amb la lectura dels clàssics i l'assistència, juntament amb el seu pare, al cercle literari del canceller, i això li va permetre entrar en contacte amb els *studia humanitatis*.

Maquiavel va assistir, així mateix, als sermons de Savonarola. Les idees que s'havia forjat per educació i les paraules del dominic el van convertir en un dels seus detractors. En una carta que va dirigir al seu amic Riccardo Becchi, llavors ambaixador florentí a Roma, datada el març del 1498, podem entreveure les arrels de la seva filosofia mentre explica per què el va disgustar tant un dels últims discursos de Savonarola: Maquiavel se sent molest per la utilització que el dominic va fer de les Escriptures per a "assimilar els adversaris i els adherents a les "esquadres" de Crist i Satanàs" [*sic*] —les esquadres diabòliques encarnades pel rei francès Carles VII—, i per com justifica la demanda d'ajuda divina, adduint l'origen cèlic dels fets. Així mateix, remarca que Savonarola critica la tirania però després es posa en favor seu, quan la nova *Signoria* vol convertir el papa en el blanc de les seves ires.

Maquiavel no entra en consideracions teològiques, ja que comprèn que Savonarola fa servir la religió com un instrument de control i com una "tapadora" per a la seva verdadera ambició, és a dir, assumir el poder polític. Però Savonarola no va veure la seva empresa coronada per l'èxit: malgrat que la seva mediació va salvar Florència de la intervenció francesa i, amb aquesta, d'un *sacco* ('saqueig') que hauria destruït la bella ciutat italiana i l'hauria convertit en una part del territori francès, Savonarola va ser detingut el 8 d'abril del 1498 i cremat a la plaça de la *Signoria* el 23 de maig. La seva caiguda va ser essencial per a la vida de Maquiavel.

En efecte, juntament amb Savonarola van caure uns quants funcionaris, entre els quals hi havia Ser Alexandro Braccesi, secretari de la Segona Cancelleria. Com que estava previst que els càrrecs es renovarien al juny, el seu successor només ho va ser fins a aquella data, moment en el qual va guanyar la candidatura de Maquiavel, tant al Consell dels Vuitanta com al Consell Major. Maquiavel va ocupar el càrrec de manera permanent fins al 1500 i a partir de llavors, i fins al 1512, amb renovacions anuals.

El càrrec de Maquiavel, de no gaire transcendència política perquè estava supeditat a la Primera Cancelleria, era tanmateix una plataforma ideal per a aspirar a altres càrrecs. Així, el 1498 va ser nomenat secretari dels *Dieci di Libertà e Pace*, nou nom dels *Dieci di Balìa*, i això li va permetre entrar en contacte amb les relacions exteriors. El 1507 va veure aprovada la seva proposta per a crear la magistratura *Nove di Milizia*, de la qual fou nomenat màxim responsable.

El càrrec de segon secretari va acabar de perfilar el seu pensament polític. Com hem dit, no estava en primera línia política, però sí que llegia i transcrivía tota la documentació i executava els acords de la *Signoria* i els consells. Per tant, Maquiavel va aprendre per mitjà de l'observació què és i com es fa la política. Aquesta observació es va veure complementada amb el seu càrrec als *Dieci di Libertà e Pace*, la seva autèntica facultat de politicologia.

Maquiavel tenia passió per escriure, i gràcies a això avui podem seguir el seu creixement personal i polític. De la seva joventut coneixem la correspondència oficial que va mantenir amb els seus superiors durant les legacions i els seus escrits privats, formats per uns opuscles escrits en prosa i en vers.

A més, coneixem altres escrits, també d'aquesta primera època, com el *Discorso fatto al magistrato dei Dieci sopra la cose di Pisa*, datat el 1499, sobre la guerra que Florència mantenia des del 1494 per a recuperar Pisa. El text és una mostra inestimable de quina serà la seva manera de pensar, actuar i parlar; és a dir, sense artificis, plantejant el problema sense ambigüitats i deixant clar el seu descontentament per l'actitud política florentina. En una de les seves frases trobem la pedra filosofal de la seva vida, a saber, usar els mitjans necessaris per a aconseguir la finalitat.

"Només examinaré els mitjans que condueixin o que puguin conduir-hi [a la recuperació de Pisa], els quals em sembla que són la força o l'amor; per exemple: recuperar-la per setge o que ens vingui a les mans per la seva pròpia voluntat".

Una idea anàloga (el lliurament d'una ciutat per voluntat pròpia) la trobem en *El príncep III*, quan aconsella que s'han de respectar les normes i els costums del territori conquerit per a guanyar-se la voluntat del poble.

Maquiavel es desil·lusiona cada vegada més amb la política florentina, disgust que augmenta amb el fracàs en l'atac i setge de Pisa. Creu que la *Signoria* està seguint una línia ineficaç i incorrecta que no es pot canviar sense arrencar d'arrel el sistema.

En aquell moment crucial del seu creixement, com a persona i com a polític, li són encomanades les legacions exteriors:

- 1500: França
- 1502-1503: davant de Cèsar Borja
- 1504: Alemanya
- 1508 i 1509: davant l'emperador
- 1510 i 1511: torna a Alemanya

Enviant-lo a conèixer altres cultures, la *Signoria* li ofereix la millor ocasió per a forjar definitivament el seu pensament polític: a Alemanya i en l'Imperi veu els últims vestigis del món medieval i a França es posa en contacte amb el primer Estat modern, on l'observador Maquiavel capta els punts essencials en què s'ha de sustentar l'estructura d'un estat i els principis que han de moure la política quotidiana.

Podem dir que va ser la monarquia francesa el germen que va fer néixer la concepció de la seva obra culminant? Pensem que la resposta pot ser afirmativa sobre la base d'un poder unitari i centralitzat, l'eix del qual és l'administració dependent de la voluntat reial. El domini reial té garantit el creixement gràcies al seu caràcter hereditari. L'estabilitat entre classes socials i l'aglutinació entorn de la monarquia queden garantides per la cohesió entre els *ordini*, entre ells i amb la Corona. Maquiavel dedueix que el rei francès, gràcies a aquest ferri control, ha aconseguit unes arques riques i un gran prestigi, tant dins com fora del seu país. Èxit internacional que, a més, pot mantenir gràcies a un exèrcit no feudal, és a dir, integrat per soldats que volen ser-ho i, per tant, es prenen la seva feina seriosament, al contrari dels soldats forçosos.

L'aprenentatge continua a l'Imperi, el qual li ofereix el panorama contrari al de França. L'Imperi està fraccionat, presenta una imatge caòtica on el desequilibri i els enfrontaments entre l'emperador, les ciutats i els prínceps encara feudals campença i lla. Dedueix que l'emperador és un mal

administrador econòmic i un home voluble, ingenu i manejable, opinió que es referma quan visita Alemanya i comprova la intrínseca llibertat i rudeses dels alemanys, especialment els "suïssos".

La culminació del seu aprenentatge es va produir davant les dues legacions enviades a Cèsar Borja. En la primera (22-26 de juny de 1502), Maquiavel va acudir en qualitat d'acompanyant de Soderini, i per això només va poder captar una part de la seva poderosa personalitat. Així i tot, Maquiavel va enaltir la seva resistència física i mental i la seva preocupació pels soldats, sense deixar de percebre les armes borgianes per a aconseguir els seus objectius: força i prepotència.

Tanmateix, en la segona legació (octubre de 1502 - gener de 1503) Maquiavel té l'oportunitat de conèixer a fons, si això és possible, el mític personatge. Aquesta vegada, Maquiavel acudeix sol per a negociar l'ajuda que Borja rebrà davant la rebel·lió dels seus *condottiers* feudataris, que veien com perillava el seu futur davant els Estats Pontificis, cada cop més poderosos.

Les entrevistes entre tots dos van deixar una profunda empremta en Maquiavel. El trimestre passat amb Borja li va permetre veure quines eren les seves virtuts i defectes i comprovar com resolva els problemes que li sortien al pas. Veient i escoltant Borja, Maquiavel va acabar de perfilar la seva teoria segons la qual el dirigent ha de:

"... saber comportar-se de vegades com una bèstia; d'entre elles ha de triar la guineu i el lleó, perquè el lleó no sap defensar-se de les trampes ni la guineu dels llops. És, doncs, necessari ser guineu per a conèixer les trampes i lleó per a atemorir els llops".

Aquesta conclusió maquiavel·liana és una conseqüència d'haver vist en la cort de Borja la naturalesa salvatge de la política; com el polític s'ha d'assegurar una triple protecció contra la fe, la moral i la religió. I com la política té com a elements consubstancials i intrínsecs la dissimulació i la retòrica. Borja, exemple de correcció política, de sagacitat i de fredor, li demostra què és l'alta política: una tensió no harmonitzable però tampoc no cancel·lable entre *kratos* ('força') i *ethos* ('moral').

Així podem veure que, tal com acorden cada vegada més els autors, el príncep maquiavel·lià va néixer de l'heterogeneïtat: té trets d'Alexandre VI i de Juli II; de Ferran el Catòlic i de l'emperador alemany Segimon; del rei francès i, és clar, de Cèsar Borja, i també del mateix Lorenzo de Mèdici i dels autors clàssics, que constituïen la base de la seva biblioteca. Amb tots ells, Maquiavel va elaborar un model sobre el qual va definir les característiques que considerava que havia de tenir el *príncep* i on va expressar tot el que havia après en la seva vida política.

3.2. Consolidació de la seva teoria

Seguint la seva obra i les seves teories, comprovem que la posició política de Maquiavel és "la política per la política" [*sic*], ja que no es pot estudiar la política juntament amb el pensament especulatiu, l'ètic i el religiós. De fet, el mateix Maquiavel va seguir un mètode lògic en què cap àmbit no influïa en els altres.

A diferència d'altres humanistes, Maquiavel observa una escissió entre *ser* (les coses com són) i *haver de ser* (les coses com han de ser). I és des d'aquesta escissió que mira els fets polítics de la seva època. Seguint aquest pensament, podem veure:

- Un realisme polític unit a un pessimisme antropològic.
- Una nova concepció de les virtuts del príncep, amb el qual podria governar amb eficàcia i oposar-se a l'atzar.
- Un retorn als principis, ja que això permet la regeneració i la renovació de la vida política.

Tot això queda exposat en *El príncep* XV, llibre fonamental per a comprendre el sistema que l'autor proposa. Com el títol del llibre indica (*De les coses per les quals homes i prínceps són lloats o*

vituperats), analitza com tots els homes, i especialment els prínceps, són lloats o injuriats i classificats per una característica concreta sense tenir en compte les seves altres virtuts o defectes. Però, i aquí hi ha la clau maquiavel·liana:

"... qui deixa el que es fa pel que s'ha de fer, aprèn més aviat la seva ruïna que la seva salvació: perquè un home que vulgui fer professió de bo en tot fracassarà necessàriament entre tants que no ho són".

I per què? Perquè l'home, encara que no és bo ni dolent per naturalesa, tendeix a la maldat. Per tant, el príncep ha de tenir en compte aquesta tendència cap a la negativitat i actuar en conseqüència. Això no significa que, per sistema, el príncep hagi d'adoptar mitjans per a ser temut, sinó que ha d'adoptar el més adequat per mantenir l'Estat.

Com mantenir l'Estat ha de ser l'únic objectiu del príncep; si té èxit, els mitjans, siguin els que siguin, fins i tot els immorals, seran qualificats d'honorables i tothom els aprovarà.

Però, més que en *El príncep*, aquesta teoria es consolida en els *Discursos sobre les dècades de Tit Livi*, obra en què apareix la seva màxima, *justificació de la finalitat per a justificar els mitjans*, i que planteja la dificultat que comporta definir *el que és una bona finalitat*.

Al contrari del que pot semblar, Maquiavel no defensa la utilització indiscriminada de la immoralitat, ja que això comportaria destruir l'Estat i, com hem dit, aquest ha de ser l'únic objectiu del governant, sinó que el príncep ha d'usar totes les seves armes per a aconseguir el seu objectiu i, sobretot, mantenir l'Estat. Algunes d'aquestes armes, i potser les més poderoses, són la *virtú* política i la *virtú* personal.

La *virtú* maquiavel·liana es forma a partir de:

- La concepció cristiana de la virtut: admirava la força de caràcter cristiana per a aguantar les proves a les quals sotmet la vida, però no la humilitat ni la modèstia, ni el que segles més tard Nietzsche va anomenar moral de ramat.
- L'admiració per les virtuts cíviques del món antic: ja que depenien d'una llei que justificava l'acció d'un legislador totpoderós que regenerava l'Estat, el qual podia tenir així prou moralitat per a ser fort i unificat. Com a exemple presenta la República romana.
- La virtut en el sentit d'areté grega: li dóna una significació de línia sofista, entenent-la com una força contenidora de disturbis, ja que imprimia una norma contra el caos i l'enfonsament de l'Estat.

Però el príncep també ha de tenir *virtú* personal; la capacitat de ser capaç, voluntariós, fort, és a dir, totes aquelles virtuts polítiques i personals de Cèsar Borja que tan poderosament el van impressionar i que són la seva principal arma per a aconseguir el seu objectiu i cohesionar un estat fort i durador. A més, la *virtú* principesca s'ha de complementar amb *lucidesa i sentit de la realitat*, que li donaran aquella capacitat de què parlàvem per a captar d'una manera immediata el caràcter de l'interlocutor i, gràcies a això, per a tractar cadascú segons el seu temperament.

Maquiavel dóna una especial importància a aquesta capacitat per a tractar amb habilitat els territoris conquerits. En *El príncep* fa constar la necessitat de fer caure, abans que res, el príncep regnant i la seva família, i també de dispersar i empobrir la població per a evitar alçaments. Aquesta qualitat va ser especialment admirada en Cèsar Borja i en els clàssics grecs i romans, que justificaven així la seva expansió territorial i la llarga durada dels seus dominis.

Finalment, el príncep ha de tenir *fortuna*. Però la fortuna maquiavel·liana no solament equival a la sort *per se* —ja que un príncep pot ser perfecte, però si les circumstàncies, l'entorn i la sort no li somriuen, no tindrà èxit en la seva empresa—, sinó que també està directament relacionada amb l'habilitat i la capacitat principesques per a unir *la força i la prudència*, és a dir, per a ser lleó i guineu.

3.3. El "cinisme" maquiavel·lià

Es pot parlar de "cinisme" dins la seva obra i la seva manera de pensar? Pensem que no, que més aviat estem davant un autor tremendament lúcida a l'hora d'estudiar els personatges de l'alta política. Molt cru quan n'ha de valorar els defectes i, sobretot, molt sincer quan arriba el moment d'expressar la seva opinió.

La descripció que ens fa Maquiavel de *què i com* ha de ser un alt mandatari és real i realista, no conté cap afait ni disfressa. Potser per això no li va fer cap gràcia a Lorenzo de Mèdici, qui va recompensar l'autor amb dues ampolles de vi i amb l'ostracisme polític.

Des del nostre punt de vista, no és Maquiavel qui ha de ser titllat de cínic, ja que es limita a transcriure les coses com són. En tot cas, els cíncics són els que el van defenestrar perquè els va molestar la seva sinceritat, els que manipulen, els que mostren un somriure a la cara i apunyalen per l'esquena, els que prometen molt i no donen res.

Quan Maquiavel diu al príncep que ha de ser astut i s'ha de comportar segons les característiques del seu interlocutor, no està preconitzant el que avui en dia anomenem *ser políticament correcte*? No és cinisme, és adequació a les circumstàncies per a salvar la vida, per a protegir-se dins un món de "voltors" capaços de matar qui sigui per mantenir i augmentar el seu poder personal.

Comparat de nou amb els seus contemporanis, va ser molt més cínic Cromwell quan va aixecar falsos testimonis contra More i va aconseguir la seva decapitació, que Maquiavel quan va dir el que feien els governants, els quals encara ningú no havia gosat denunciar.

Tanmateix, en Maquiavel hi ha un rerefons d'esperança i optimisme i, no cal dir-ho, d'utopia: quan ho dona tot per vàlid, sempre que serveixi per a crear un estat sòlid on la població sigui feliç. És una utopia perquè, com ja hem dit en el prefaci, no té en compte les dissensions, els descontentaments, els contraris.

És una utopia imaginar un estat totalitari etern, i també ho és creure que *tots* els prínceps que aquest estat tindrà al llarg de la seva existència seran capaços de mantenir-lo sempre jove i pletòric, com si cada príncep fos el fundador i amb cada un es produís un etern retorn.

Aquí, Maquiavel ens ensenya el seu costat més vulnerable, ja que ens demostra que del seu model, la República romana, i del seu llarg aprenentatge polític a Europa i la Segona Cancelleria només es va quedar amb les coses bones i va obviar deliberadament les dolentes.

Deliberadament perquè, si hagués acceptat que la República romana tenia punts febles, que la monarquia francesa no era tan perfecta com ell la va imaginar i que Cèsar Borja tenia moltíssims defectes, hauria hagut d'acceptar que el seu estat mixt ideal també era derrocable. I les seves il·lusions s'haurien esfondrat.

Somiar aquest estat ordenat i perfecte, amb aquest príncep que sap com comportar-se en cada moment i sempre té la solució a punt, com si visqués dins un guió matemàticament calculat, era la seva utopia personal, en el sentit que era el seu refugi, on s'aïllava i no veia la misèria que l'envoltava.

4. Conclusions

Realistes o fantàstiques, possibles o irrealitzables, les utopies, els somnis, les il·lusions ajuden a viure. Ja sigui sorgides de meres fantasies puerils, ja sigui nascudes en ments preclares com les de Thomas More o Maquiavel i tants altres que ens ho demostren.

En aquestes línies hem volgut plasmar, a grans trets, un dels períodes més emocionants de la història universal i descobrir dos dels seus personatges més influents. Les seves teories, opinions i obres van influir poderosament en la tractadística política anglesa, especialment en el *Leviatan* de Hobbes i en l'obra de John Locke, i continuen vives entre nosaltres, no solament quan les llegim o estudiem, sinó quan analitzem de prop la nostra política i els nostres polítics i veiem quant queda encara de "maquiavel·lià" en els seus fets, la seva evolució i les seves maneres, malgrat que el terme i les seves conseqüències hagin adoptat un to pejoratiu i contrari al que volia l'autor.

Potser Eliade tenia més raó del que creia i estem encara donant voltes en un etern retorn sense fi.

Bibliografia:

CAMPILLO MESEGUER, A. (1984). "Moro, Maquiavelo, La Boétie. Una lectura comparada". *Anales de filosofía*. Múrcia: Universitat de Múrcia. Vol. II, pàg. 27-59. Pàgina web del Projecte Clio: <http://www.clio.net/clionet/articulos/moro.html>.

COPLESTON, F. (1971). *Historia de la filosofía* [edició espanyola dirigida per Manuel Sacristán (1981)]. Barcelona: Ariel. Vol. 3.

GARCÍA-BORRÓN, J.C. (1998). *Historia de la filosofía: Edad Media, Renacimiento y Barroco*. Barcelona: Edicions del Serbal. Vol. 2 ("La Estrella Polar").

GRANADA, M.Á. (1981). *Macchiavelli. El autor y su obra*. Barcelona: Barcanova.

MACHIAVELLI, N. (1513) [1998]. *El príncipe*. Madrid: Tecnos.

REALE, G.; ANTISERI, D. (1983). *Historia del pensamiento filosófico y científico. Del Humanismo a Kant* [edició espanyola dirigida per Juan Andrés Iglesias (1988)]. Barcelona: Herder. Vol. 2.

Enllaços relacionats:

✦ Breu descripció del pensament de Maquiavel:
<http://netcall.com.mx/milenio/maquiavelo.htm>

✦ Universidad Abierta:
<http://universidadabierta.edu.mx>

✦ Article comparatiu entre More, Maquiavel i La Boétie:
<http://clio.rediris.es/articulos/moro.htm>

[Data de publicació: abril de 2002]

Citació recomanada:

MIRÓ, Àngels B. (2002). "El príncep, Niccolò Machiavelli: elogi del passat, crítica del present, projecte del futur". *Digithum*, núm. 4 [article en línia]. DOI: <http://dx.doi.org/10.7238/d.v0i4.569>